

religious and secular coordinates. The dramatic interaction of this dichotomy has created an entertaining story of psychiatry and clinical psychology.

The definition of mental norms, its delimitation from the anomalous and abnormal changes of mental activities is an extremely challenging problem. Insufficient knowledge of the principles of the psyche and its nature determines the wide diversity of theoretical and methodological approaches to the definition of mental health, mental norm, the boundaries of this rule.

The authors have tried to build a chaos of extant realities into a coherent system by the composition or reconstruction of real facts. To retrieve this data the authors had to perform a certain amount of research and analysis. Some results of the restoration of philosophical systems of the past presented in this article.

And let the authors do not say anything new - a new disposition of the material itself: when playing with a ball, then use the same ball, only one throws it better than the other.

Key words: unigenes, estrogenes, sociogenesis, norm, pathology, psychiatry, clinical psychology.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Омельченко С. О.

УДК 37(091)(477.63)“18”-“19”

О. А. Білецький

**ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
У КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА
XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)**

Сучасний стан розвитку Української держави характеризується збільшенням інтересу суспільства до своєї спадщини – культурної, наукової та історичної.

З огляду на сучасні проблеми формування національної ідентичності в світлі педагогічної діяльності, стає актуальним вивчення культурного і педагогічного досвіду минулого. В свій час над проблемою вивчення історичного педагогічного досвіду працювали як колективи, так і окремі науковці. Увагу багатьох науковців привертає період визначних реформ в освітній галузі, який охоплює другу половину XIX – початок XX століття.

На наш погляд, найбільшу цікавість викликають освітні процеси, що відбувалися протягом означеного періоду на території Катеринославської губернії. На основі широкого аналізу і співставлення загальних освітніх процесів, діяльності педагогів-демократів та окремих

педагогічних товариств минулого і сучасних зрушень в сфері освіти, ми можемо отримати змогу моделювання подальшого розвитку освітньої галузі.

Педагогічна діяльність видатних педагогів, прогресивні ідеї яких суттєво вплинули на розвиток освіти у Катеринославській губернії, досліджувалася М. Веркальцем, О. Давиденковим, Е. Дніпровим, О. Мазуркевичем, О. Неживим, Л. Рябовол, С. Саяпіною та іншими. Подальше вивчення педагогічно-цінної спадщини необхідне і для наукового обґрунтування подальшого розвитку та вдосконалення системи народної освіти, тобто для здійснення педагогічних прогнозів

Метою статті є дослідження педагогічно-просвітницької діяльності окремих педагогів Катеринославщини і просвітительського товариства «Просвіта» у Катеринославській губернії другої половини ХІХ – початку ХХ століття

Для даного регіону дослідження велике значення має просвітницька діяльність і погляди педагогів Катеринославщини (В. Васильченка, Б. Грінченка, Я. Чепіги, С. Черкасенка тощо) Саме вони своєю практичною діяльністю закладали підґрунтя нової школи.

Так, Б. Грінченко, у своїх художніх та педагогічних творах відобразив антинародну освітню політику царського уряду. Він викриває двобічність реформ, що були впроваджені урядом впродовж другої половини ХІХ – на початку ХХ століття. Видатний педагог підкреслював, що незважаючи на зміни у законодавчій галузі країни, її загальний устрій залишився без змін. Б. Грінченко писав, що цар надав народу «конституцію, зате – не треба буде й раю! Самодержавія ж основ займає не дозволяю» [1, с. 89]. Тим самим педагог визначив найсуттєвішу перешкоду на шляху як розвитку суспільства вцілому, так і розвитку народної освіти зокрема. Вона полягала, перш за все, у небажанні уряду змінювати суспільний устрій держави. Ставлячи себе на місце уряду, Б. Грінченко пише: «І щоб уже зреформувать до краю Русь святуу, – професорів я розжену, просвіту я скасуу» [1, с. 89].

Серед загальних поглядів щодо реалізації принципу народності у навчанні, що були проголошені М. Пироговим, К. Ушинським, Б. Грінченком та іншими видатними педагогами, чільне місце займає позиція катеринославського вчителя, новомосковського гласного С. Черкасенка. Головну увагу він спрямував на ідею патріотичної спрямованості навчання. Для її реалізації він пропонував наповнювати навчальний розклад заняттями з історії краю, літератури, проведення різноманітних позашкільних заходів для учнів, організації публічних і внутрішкільних читань на історичні, патріотичні, моральні теми [3, с. 20]. Окрім того, на думку С. Черкасенка, патріотичне виховання і навчання школярів поєднувало народну школу із родиною, сприяло значному підвищенню статусу народного вчителя і підвищувало інтерес селян до освіти. Педагог вважав також за необхідне розвивати в учнів творчість, розширювати світогляд, збагачувати їхню мову новими

словами і тим самим прагнути до розвитку мислення учнів. Для цього педагог пропонував такі види робіт, як твори, усні вправи у формі невеличких оповідань, вивчення напам'ять уривків з творів чи віршів, цитування, самостійне складання віршів про рідний край тощо. На думку С. Черкасенка, це повинно було сприяти формуванню у школярів не тільки почуття патріотизму та любові до Батьківщини, але й навчити «вправного мовлення», навчити їх грамотно висловлюватися [3, с. 29–30].

Думки про народність у навчанні і вихованні виникали не спонтанно в окремих педагогів Катеринославської губернії, які були одинаками в освітній справі. Ідея надання школярам права навчатися рідною мовою набула на Катеринославщині небувалого поширення. Особливо бурхливо вона проявилася на початку ХХ століття. Головним чинником у розвитку ідеї навчання рідною мовою стала поява у 1905 році громадсько-педагогічного товариства «Просвіта», головна рада якої розміщувалася у Катеринославі [6, с. 67]. Пізніше, у 1916 році ця організація налічувала вже 15 філій по різних повітах губернії.

Метою «Просвіти» було, перш за все, створення підвалин для широкої освіти народних мас. Їх діяльність у цій галузі була різноманітною. Це – і пропаганда навчання рідною мовою, і розробка методики її викладання, розробка теорії і методики національного виховання, видання літератури рідною мовою для дітей, залучення широкої громадськості до розвитку освіти і допомоги молоді в її отриманні, створення педагогічного музею, заснування і видання педагогічного часопису, допомогу родині у вихованні дітей тощо [8, с. 18–20].

На початку діяльності до Катеринославської «Просвіти» входило 28 осіб від різних повітів губернії. Серед її членів були Д. Яворницький, Д. Дорошенко, В. Леонтович, С. Черкасенко, С. Радаков, С. Васильченко, М. Чернявський та інші [6, с. 67]. Але поступово, з виникненням різних філій товариства, найактивнішим стає Новомосковська «Просвіта».

Працюючи в умовах жорсткої заборони української мови та літератури, її члени усвідомлювали проблему браку українських книжок. Водночас нагальною проблемою було навчання школярів російською мовою, а також наявність у бібліотеках переважно російських книжок, підручників, газет та журналів. Тому перед громадою ставилося ще одне завдання – навчити школярів і дорослих водночас розуміти і користуватися і українською, і російською мовами. М. Чернявський, видатний громадській діяч Катеринославщини, з приводу цього зазначав, що «пристосувати дітей до розуміння чужої мови, як в усній вимові, так і у письмовому викладі, до вправного друку і письма – це основний обов'язок нашого товариства» [3, с. 5].

Отже, перед Новомосковським товариством «Просвіта» постала проблема вибору між навчанням спільноти рідної мови або російської. Виходом з цього становища стали публічні читання. Під час читань

зчитувалися та обговорювалися книжки та журнали, друковані українською мовою, іноді навіть заборонені цензурою (Б. Грінченка «Про грім та блискавку», П. Осташевського «Копаниця», С. Черкасенка «Про небо», Т. Шевченка «Сон» тощо) [12, с. 32].

Водночас на публічних виставах глядачі мали змогу дивитися п'єси Б. Грінченка, М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого та ін. Їх метою було відображення суворої дійсності, соціальної несправедливості та жорстокості, що панувала у суспільстві [7, с. 58–59].

Таким чином, у складних умовах заборони царським урядом української мови та літератури у народі постала необхідність отримання якісної національної освіти, яку не могло задовольнити Міністерство освіти. Тому ідея боротьби за освіту, зокрема на Катеринославщині, стала не одиничним проявом небагатьох педагогів України і губернії. Навпаки, прагнення народу до навчання рідною мовою було підтримано звичайними вчителями і громадськими діячами.

Будучи відділком організації українофілів, члени Катеринославських «Просвіт» за основний засіб формування національної свідомості визнавали пропаганду щодо підвищення значення української мови та літератури. Тому належне місце у поглядах та просвітницькій діяльності товариства було відведене питанню поширення українських шкіл, посібників та підручників в існуючих народних школах губернії. До того ж, товариство мало на меті введення окремого предмета українознавства у розклад народних шкіл для збереження української ментальності на теренах Катеринославщини [10, с. 60].

Школярі-українці були поставлені у найжорсткіші умови, що суперечили найважливішим вимогам педагогіки. З цього приводу М. Корф зазначав, що вся безсилість земської школи навчати українців російською мовою проявлялася вже на самому елементарному рівні. Так, під час однієї із щорічних інспекцій у 1876 році у Малоянісольській школі Маріупольського повіту М. Корф став свідком того, як діти читали: «Ліса имела досаду на журавля». Коли він запитав у школяра, що той прочитав, то хлопчик відповів: «Пішла ліса до саду» [11, с. 132].

Та незважаючи на всі труднощі, з якими зустрічалася громадська ініціатива у справі розвитку української школи у Катеринославській губернії, осередки народної української освіти все ж таки виникали. Такі освітні діячі Катеринославщини, як М. Корф, Б. Грінченко, Х. Алчевська, Я. Чепіга, В. Леонтович, С. Васильченко та інші, робили все для того, щоб українські діти мали українські підручники та навчалися рідною мовою. В умовах жорсткої антиукраїнської політики, яку впроваджував царський уряд, вони не лише намагалися створювати національні народні школи, а й надихали сільську громадськість та інтелігенцію на боротьбу за створення української школи. Народні вчителі Катеринославщини, підтримуючи їх, запроваджували українську грамоту. Так, у протоколах засідань таємної царської канцелярії зазначалося, що на

Катеринославщині за період за 1867 по 1905 рр. було розкрито підпільну діяльність 27-ми народних шкіл. Вчителі Гаврилівського, Оленівського, Астанівського та інших училищ вели навчання забороненою українською мовою та використовували українські видання. До заборонених видань належали твори Т. Шевченка, Б. Грінченка, С. Осташевського та ін. Найменшим покаранням для вчителя, викритого у викладанні української мови, було позбавлення звання народного вчителя і заборона викладацької діяльності. Вчителів, які підозрювалися у «політичній неблагонадійності», було заарештовано Катеринославським поліцейним відділом і відправлено на декілька років до Сибіру [4, с. 2–3]. Але репресивні методи покарання за порушення встановлених російським урядом законів не могли зупинити розвитку української школи.

Наприклад, Федір Миколайович Зельський по закінченні повітового реального училища відвідував курси підготовки вчителів при Харківському університеті. Отримавши у 1879 році звання народного вчителя, він добув від повітової училищної ради дозвіл на педагогічну працю в Семенівській земській однокласній школі. Перші чотири роки Ф. Зельський викладав російською мовою, тому що молодий вчитель прагнув заслужити довіру училищної ради і показати свою компетентність. Відвідуючи літні вчительські курси, він знайомиться з С. Васильченком. Зацікавившись ідеями С. Васильченка про полікультурну освіту українських школярів, Ф. Зельський розробив власну навчальну програму. Згідно з цією програмою учні за три роки могли досить ґрунтовно опанувати як українську, так і російську мову.

Працюючи вчителем народної однокласної школи села Семенівка Новомосковського повіту він проводив шкільні заняття українською мовою [2, с. 25–26]. Прагнучи якомога більше познайомити школярів з надбанням української культури, Ф. Зельський організував з школярами публічні читання творів Т. Шевченка, Г. Сковороди, а також театралізовані вистави-інтермедії.

Для вивчення української мови Ф. Зельський використовував «Буквар південноросійський» Т. Шевченка та власний переклад «Рідного слова» К. Ушинського. Спираючись на поради М. Корфа, для швидкого усвідомлення учнями абетки Ф. Зельський ліпив букви з глини й використовував їх у навчанні дітей грамоти. За одинадцять років існування Семенівської однокласної школи близько 429 школярів отримало відповідну освіту [9, с. 75–77].

Патріотичні ідеї Б. Грінченка сприяли тому, що у різних місцевостях Катеринославської губернії у школах запроваджували навчання рідною мовою. Досвід Олексіївської української школи, у якій працював Б. Грінченко, був сприйнятий педагогами Павлоградського та Слов'яносербського повітів.

Вчитель земської однокласної школи села Оржевське Павлоградського повіту Олександр Гладько, який працював упродовж 1889–1908 рр., зацікавлений ідеями організації української народної

школи, неодноразово зустрічався з родиною Грінченків, відвідував заняття в Олексіївській школі. Прагнучи навчати дітей свого села українською мовою, О. Гладько запозичив досвід Б.Грінченка щодо навчання учнів російської та української мови [5, с. 263].

Для вивчення української мови в Оржевській школі використовувалися підручники, розроблені Б.Грінченком та Х. Алчевською «Рідне слово», «Українська читанка», «Буквар південноросійський» Т. Шевченка. Ці підручники являли собою вдалий зразок поєднання педагогічних текстів та фольклорного матеріалу. Інтерес до них з боку школярів і вчителів сприяв підвищенню національної свідомості українців.

О. Гладько вважав, що рідна мова – це один з найважливіших факторів, вплив яких обумовлює успішність формування особистості. Вивчення ж незнайомої російської мови призводить до руйнування дитячої особистості, її внутрішнього світу, світогляду та впевненості у собі. Тому надзвичайно важливо було навчити школярів вільно володіти рідною мовою. Ці знання складають надійне підґрунтя подальшого розвитку дитини [5, с. 273–279].

О. Гладько здійснював навчання звуковим методом. На відміну від загальноприйнятого вивчення звуків та букв абетки, він використовував методуку Б.Грінченка та його посібник. О. Гладько широко використовував ігровий метод у навчанні, вважаючи його не тільки методом навчання, але й способом розвитку дітей. Наприклад, гра «Складання слів» сприяла швидкому засвоєнню абетки. Крім цього, навчання для дітей було досить легким, невимушеним і доступним для розуміння.

Таким чином, розвиток української національної школи на Катеринославщині у другій половині XIX – на початку XX століття здійснювався завдяки активній боротьбі прогресивних сільських вчителів за українську національну школу. Він відобразив прагнення населення Катеринославської губернії отримати освіту рідною мовою і зберегти національну культуру та самобутність. Незважаючи на жорсткі засоби недопущення царським урядом розвитку української школи, вчителі Катеринославщини намагалися надати народу можливість навчатися рідною мовою, хоча українська школа на власній землі виявилася школою іноземців. Так, ідеї демократизації та гуманізації навчально-виховного процесу у початковій народній школі, а також реалізація принципу народності у вихованні школярів стали гаслом усіх народних початкових закладів освіти України, у тому числі і в Катеринославській губернії.

Для педагогічної думки у Катеринославській губернії у другій половині XIX – на початку XX століття притаманна єдність поглядів педагогів на проблеми народної освіти. Окрім того, кожен з педагогів Катеринославщини намагався вдосконалити навчання у народній школі за рахунок реалізації різних принципів і методів навчання та виховання.

Їхня педагогічна діяльність була щільно пов'язана з життям народних мас, боротьбою за своє національне визволення, що знайшло відображення у їхніх художніх та педагогічних працях. В основі педагогічних концепцій цих педагогів лежить ідея використання принципів навчання і виховання на засадах народної педагогіки, літературного та музичного фольклору з метою розвитку в учнів почуття патріотизму, любові до Батьківщини та до рідної мови.

Список використаної літератури

1. Грінченко Б. Твори: В 2 т. / Б. Д. Грінченко – Т.1. – К. : Наукова думка, 1990. – 640 с. **2. Записки** попечителя Одесского учебного округа В.И.Филоматитского касательно мер по улучшению народного просвещения в Российской империи. – ОДЮА, ф.92, оп.38, год 1891–1893, д.21, л.25–127. **3. Из доклада** С.Ф.Черкасенко экстренному земскому собранию Мариупольского уезда в 1903 году. – Архив Мариупольского краеведческого музея. – л.15–32. **4. Кантор Е. Д.** Роль народного учителя в национальных школах России и жизни / Е. Д. Кантор // Вестник европейского просвещения. – 1914. – №24. – С. 2–3. **5. Листи** Павлоградської повітової земської управи у Катеринославську губернську земську управу: справи по народній освіті. – РДІА, ф.93, оп.3, год 1895–1905, д.46, л.250–289. **6. Нариси** історії українського шкільництва (1905-1933) / [За ред. Сухомлинської О. В.] – К. : Заповіт, 1996. – 302 с. **7. Сбор** Новомосковского комитета грамотности по случаю 10-тилетия со дня смерти Н.А.Корфа (1903 год). – Архив Мариупольского краеведческого музея. – 264 с. **8. Сведения** о работе литературно-художественного общества «Просвита» г.Новомосковска за 1906–1908 гг. – Екатеринослав : типография губернского земства, 1909. – 164 с. **9. Общие** сведения о появлении училищ в Екатеринославской губернии.– 1901. – РДІА, ф.91, оп.12, д.128, л.13–172. **10. Отчет** Мариупольской Уездной земской управы о народном образовании за 1899 / 1909 гг. – Бердянск : тип. Ф.Шевченко и К., 1910. – 486 с. **11. Отчет** о городских начальных училищах в Екатеринославской губернии. – Екатеринослав : типо-литография Петрова, 1904. – 301с. **12. Отчет** о произведенной деятельности общественного художественного общества «Просвита» за 1910 – 1911 г. – Екатеринослав, тип. губернского земства, 1912. – 182 с.

Білецький О. А. Педагогічно-просвітницька діяльність у Катеринославській губернії (друга половина XIX – початок XX ст.)

У статті проаналізовано загальне становище народної освіти в Україні в межах Катеринославської губернії періоду другої половини XIX – початку XX століття. Розкрито особливості формування у даному регіоні педагогічно-освітнього середовища, представленого практичним досвідом таких відомих педагогів, як Б. Грінченко, С. Черкасенко, Я. Чепіга. Представлено основні напрямки діяльності відділків

Катеринославського і Новомосковського громадсько-педагогічних товариств «Просвіта», основні форми їх просвітницької роботи із широкими верствами населення. Схарактеризовано основні ідеї демократизації та гуманізації навчально-виховного процесу у початковій народній школі, що були притаманні як відомим педагогам-демократам України та рядовим сільським вчителям народних шкіл.

Ключові слова: народна освіта, Катеринославська губернія, народна школа, українська школа, народні читання, педагогічне товариство «Просвіта».

Белецкий А. А. Педагогически-просветительская деятельность в Екатеринославской губернии (вторая половина XIX – начало XX столетия)

В статье проанализировано общее положение народного образования в Украине в пределах Екатеринославской губернии периода второй половины XIX – начала XX века. Раскрыты особенности формирования в данном регионе педагогически-образовательной среды, представленного практическим опытом таких известных педагогов, как Б. Гринченко, С. Черкасенко, Я. Чепига. Представлены основные направления деятельности участков Екатеринославского и Новомосковского общественно-педагогических обществ «Просвита», основные формы их просветительской работы с широкими слоями населения. Охарактеризованы основные идеи демократизации и гуманизации учебно-воспитательного процесса в начальной народной школе, что были присущи как известным педагогам-демократам Украины и рядовым сельским учителям народных школ.

Ключевые слова: народное образование, Екатеринославская губерния, народная школа, украинская школа, народные чтения, педагогическое общество «Просвита».

Beletskyi A. Pedagogical-educational Activity in Ekaterinoslavskaya Gubernia (Second Half of XIX – Beginning of XX century)

The article analyzes the overall situation of public education in Ukraine Ekaterinoslavskaya Gubernia during the second half of XIX – early XX century. The features of formation of the pedagogical educational environment in the region that presents practical experiences of such famous teachers as B. Grinchenko, S. Cherkasenko, J. Chepiha was discovered. The main directions of the activities of sections of Yekaterinoslav and Novomoskovsk public-educational society "Prosvita", the main forms of their educational work with the General population. Outline the main ideas of democratization and humanization of the educational process in the elementary public school that was characterized as a famous teacher-Democrat of Ukraine and ordinary rural teachers of public schools. The basis of pedagogical activity of Ekaterinoslav is the use of principles of training and education on the basis of folk pedagogy,

literary and musical folklore with the aim of developing in students a sense of patriotism, love for the Motherland and native language are proved.

Key words: public education, Ekaterinoslav Gubernia, the publick school, Ukrainian school, folk(publick) reading, pedagogical society "Prosvita".

Стаття надійшла до редакції 18.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Омельченко С. О.

УДК 378.01

Л. Ц. Ваховський

ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ І СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі досить розповсюдженими є песимістичні настрої щодо майбутнього університетської освіти. Це пов'язано з тим, що університет як соціальний інститут опинився в принципово новій політичній, соціальній та інформаційній ситуації й виявився неспроможним у повній мірі враховувати її специфіку й адекватно реагувати на зміну соціального замовлення на вищу освіту. Деякі дослідники (Р. Барнетт, Б. Рідінгс та ін.) почали навіть говорити про смерть західного університету, підкреслюючи, що його традиційний устрій не відповідає завданням, які постають перед суспільством сьогодні.

В умовах стрімких і непередбачуваних соціальних трансформацій надзвичайно важко провести успішне реформування університетської освіти, оскільки реформаторські заходи, як правило, не змінюють її сутності й базових принципів. Сьогодні потрібна не просто «косметична модернізація» вищої школи, а переосмислення й корекції самої ідеї університету, приведення її у відповідність з рівнем розвитку науки й сучасними суспільними практиками.

Проблеми історії університетської освіти, перспективи її розвитку на сучасному етапі широко представлені в філософській, соціологічній, педагогічній літературі (Ю. Андреев, В. Бакіров, О. Демченко, М. Зубрицька, Є. Колеснікова, А. Кришко, Н. Кузьменко, О. Огієнко, Л. Панченко, А. Ржевська та ін.). Дослідники звертають увагу на те, що сьогодні існує гостра потреба в переосмисленні місії, цілей і завдань університетської освіти. Акцент робиться на тому, що сучасний університет стоїть перед дилемою: перетворитись в умовах глобалізації на «транснаціональну корпорацію» чи залишатись «охоронцем національної культури» й освітніх традицій.